

EXCURSIE IN WEST-GRONINGEN: *VERTIGO MOULINSIANA* IN GRONINGEN?

F. Zandvoort

Excursion in West-Groningen: *Vertigo moulinsiana* in Groningen?

The author has found large specimens of a *Vertigo*-species in the north of the Netherlands (Lettelberter Petten). These specimens are identified as *Vertigo moulinsiana*, however this is hundreds of kilometers from the closest known location for this species and an area which is not calcareous.

Op 28 april 2003 zijn we met de Schelpenwerkgroep Delfzijl op excursie geweest naar het Westerkwartier. Dit is de naam van het westelijke deel van de provincie Groningen. We hebben daarbij de Tolberter Petten, het Leekstermeer en de Lettelberter Petten bezocht. Een van de meest opmerkelijke vondsten was een groot soort *Vertigo* die we in de laatste minuten van de excursie hebben gevonden. Maar eerst terug naar het begin. De excursie begon in een sloot naast de carpoolplaats van Leek, waar we met elkaar hadden afgesproken. Het wachten op de laatste deelnemers wordt vaak benut voor een soort mini-excursie om zo alvast in de mood te komen. Daarna volgde de eerste geplande zoekplaats in de Tolberter Petten bij Pasop ten noorden van Leek. Dit is een klein bos- en plassengebiedje waar ooit *Myxas glutinosa* gevonden is (mondellinge mededeling J. Nienhuis). Nu zijn de meeste petgaten dichtgegroeid of dusdanig omringd door bomen dat de bladeren het water teveel vervuilen. Toch is het nog steeds een mooi gebied. In een sloot vonden we vele soorten zoetwater-slakken en in het vochtige grasveld ernaast vonden we onder meer *Vertigo pygmaea* en *V. antivertigo*.

Vervolgens gingen we naar het Leekstermeer of eigenlijk de oever van het Lettelberter Diep vlakbij de uitloop naar het meer. Hier konden we wat grotere mosselsoorten van de bodem te krabben. De laatste vindplaats die dag waren de Lettelberter Petten. We hadden eigenlijk nog maar weinig tijd en het begon ook te regenen. We kwamen dus niet veel verder dan het eerste grasveld binnen het beschermde gebied. Omdat we al een beetje gefocused waren op *Vertigo*'s in grasland ging onze aandacht daar direkt naar uit. En niet zonder succes! Eerst vonden we dezelfde soorten als in de Tolberter Petten, maar toen vonden we ook enkele exemplaren van een grotere soort. Achterin het veldje vond C. Grabijn zelfs meerdere exemplaren op een grasspriet. Dit bleek de juiste habitat te zijn voor deze andere soort. Onderop de grassprietten zaten soms hele rijen van wel 10 stuks. Zo te zien hielden ze nog hun winterslaapje, want ze hadden een vliesje over de monding getrokken en zaten vastgeplakt aan de stengels.

De gevonden *Vertigo*'s wijkten duidelijk af van de andere gevonden Vertiginidae (figuur 1). *V. antivertigo* heeft duidelijk meer tanden en is donkerder gekleurd (ook die van de Tolberter Petten). *Vertigo pygmaea* is kleiner en smaller. Van alle exemplaren die ik heb zijn met een meetloep de hoogte en breedte opgemeten.

Hiervan heb ik het onderstaande overzicht gemaakt.

Tabel 1: Overzicht hoogte en breedte *Vertigo*'s

	aantal	hoogte mm	breedte mm
<i>V. pygmaea</i> :	18	1.7-1.9	1.0-1.1
<i>V. antivertigo</i> :	3	1.9-2.15	1.2-1.3
<i>V. spec. (grote soort)</i> :	68	2.1-2.7	1.4-1.6

Er is dus geen overlap tussen de lengte en breedte van *V. pygmaea* en van de grote soort.

Figuur 1: Grote *Vertigo* van de Lettelberter Petten. foto J. Goud

Ook de habitat waar deze grotere soort voorkwam was zoals gezegd anders. De vindplaats was wel in hetzelfde stuk grasveld, echter niet in de strooisellaag, maar hoger en droger op bladstengels (*Glyceria spec.*).

Ik heb een aantal huisjes opgestuurd naar R.H. de Bruyne en naar J.P.M. Clerx. Eerstgenoemde zag ze aan voor een grote vorm van *pygmaea* (als gevolg van parasitisme, zie De Bruyne 2003), terwijl de laatstgenoemde ze ('100% zeker') determineerde als *V. moulinsiana* (Dupuy, 1849). Van J.P.M. Clerx ontving ik 2 oude artikelen van Boettger die aangeven dat de habitat van *V. moulinsiana* niet beperkt blijft tot kalkrijke moeraslanden. Ook Butot & Neuteboom (1958) maken hiervan melding. Dit werd bovendien nogmaals bevestigd door een zeer recent artikel (Holyoak, 2003), dat ik van J. Nienhuis ontving.

Argumenten voor determinatie als een grote vorm van *V. pygmaea*:

De Lettelberter Petten zijn voorzover ik weet kalkarm en onderdeel van een kalkarm laagveengebied. *Vertigo moulinsiana* wordt volgens sommige determinatiewerkeren als karakteristiek beschouwd voor kalkrijke moerassen (onder meer Kerney et al. (1980: 82), echter niet in Gittenberger et al. (1984: 56)).

Wanneer het om geparasiteerde exemplaren van *V. pygmaea* zou gaan, zou dit misschien verklaren waarom juist deze exemplaren bovenop de bladstengels gaan zitten. Bij andere soorten landslakken (Succineidae) vertonen geparasiteerde exemplaren ook exposure-gedrag: het zich zichtbaar maken voor vogels zodat deze ze eerder opeten en de parasiet zich zeker stelt van voltooiing van de cyclus (Bear, 1971: 148; Pflieger & Chatfield, 1988: 29).

Argumenten voor determinatie als *Vertigo moulinsiana*: Qua vorm, grootte en vertanding zijn de schelpen onmiskenbaar van *Vertigo moulinsiana*, oftewel als de lokatie niet bijzonder zou zijn geweest, dan zou niemand hieraan twijfelen.

In deze populatie zijn duidelijk twee soorten met weinig tanden (en een met veel tanden) die qua afmetingen geen tussenvormen hebben. Dit duidt er op dat *Vertigo pygmaea* en de grotere *Vertigo*-soort afzonderlijke soorten moeten zijn.

Volgens Boettger (1936, 1937), Butot & Neuteboom (1958) en Holyoak (2003) hoeft het leefgebied van *V. moulinsiana* niet kalkrijk te zijn. Deze zelfde bronnen geven aan dat *V. moulinsiana* niet van vocht houdt maar wel in vochtige gebieden leeft. Dit dilemma lost *V. moulinsiana* op door hoog op de bladeren van de planten te gaan zitten. Dit klopt weer precies met wat wij gezien hebben tijdens de excursie. De literatuur noemt letterlijk dat de slakjes aan de onderkant van de grasbladstengels met meerdere exemplaren aanwezig zijn en daar ook kunnen overwinteren waarbij het huisje door een slijm laag wordt afgesloten. De door ons gevonden grote *Vertigo*'s zaten inderdaad op een rij onderop de bladeren, terwijl ze hun huisje hadden afgesloten met een vliesje.

Naar mijn mening gaat het hier wel degelijk om *Vertigo moulinsiana*. Onder deze naam zal ik deze vondst dan ook melden aan het ANM. Het betreft dus een spectaculaire uitbreiding van de verspreiding van de zeggekorfslak binnen Nederland.

Blijven toch nog een paar vragen over die misschien door anderen beantwoord kunnen worden: Komt reuzengroei in verband met parasitisme inderdaad bij Vertiginidae voor? En zo ja, welke parasieten zijn dit? Heeft reuzengroei niet te maken met het gecastreerd raken van de slakken (*Peringia ulvae* bijvoorbeeld)?

Als dat zo zou zijn, dan zou het pas vanaf de vruchtbare leeftijd moeten optreden. Bij korfvormige slakken zou de schelp dan een smalle top moeten hebben terwijl de nieuwere windingen breder zouden moeten zijn. Hoe zit dit nu precies? Hoe algemeen is *Vertigo moulinsiana* nu werkelijk? R.H. de Bruyne (persoonlijke mededeling) schreef dat hij meer grote *Vertigo pygmaea*'s heeft gevonden terwijl J.P.M. Clerx (persoonlijke mededeling) schreef dat *Vertigo moulinsiana* volgens hem niet zo zeldzaam is als doorgaans wordt beweerd. Toch zal het voorlopig wel een 'rode lijst' blijven!

De oude Duitse literatuur geeft aan dat *Vertigo moulinsiana* erg gevoelig is voor maaien, omdat ze dan onvermijdelijk in te vochtige omstandigheden terechtkomen. Ik roep daarom de beheerder van de Lettelberter Petten (het Groninger Landschap) op om zeer terughoudend te zijn met het maaien van de grassige plaatsen in dit mooie natuurgebied. Op het moment, dat dit artikel werd geschreven, was het overigens al te laat, het grasveld was al gemaaid. Gelukkig zaten er nog steeds levende zeggekorfslakjes op niet-gemaaide randen (waarneming H.J. Kwant).

Tenslotte een oproep aan een ieder om in de genoemde biotoop te zoeken naar grote *Vertigo*'s en die goed te bekijken en oude vondsten nog eens te bestuderen.

Tabel 2: Overzicht vindplaatsen met Amersfoort-coördinaten en gevonden soorten:

- 1: sloot bij carpoolplaats Leek, 221.4/578.0
- 2: Tolberter Petten bij Pasop, 221.2/580.6
- 3: Lettelberter Diep, 224.0/577.8
- 4: parkeerplaats Lettelberter Petten, 224.6/579.0
- 5: grasveld Lettelberter Petten, 224.4/578.7

<i>Arianta arbustorum</i> 2	<i>Planorbarius corneus</i> 1, 2, 3
<i>Carychium minimum</i> 5	<i>Planorbis carinatus</i> 1, 2
<i>Cepaea nemoralis</i> 2, 4	<i>Planorbis planorbis</i> 1, 2
<i>Cochlicopa lubrica</i> 4	<i>Radix auricularia</i> 1
<i>Euconulus alderi</i> 5	<i>Radix ovata</i> s.l. 1, 2
<i>Nesovitrea hammonis</i> 2	<i>Segmentina nitida</i> 2
<i>Oxychilus cellarius</i> 4	<i>Stagnicola palustris</i> 1, 2
<i>Succinea putris</i> 2, 4, 5	<i>Valvata cristata</i> 2, 3
<i>Trichia hispida</i> 2, 4	<i>Valvata piscinalis</i> 2, 3
<i>Vertigo antivertigo</i> 2, 5	<i>Viviparus contectus</i> 2
<i>Vertigo moulinsiana</i> 5	<i>Unio pictorum</i> 3
<i>Vertigo pygmaea</i> 2, 5	<i>Unio tumidus</i> 3
<i>Zonitoides nitidus</i> 1, 2, 5	<i>Anadonta anatina</i> 3
<i>Arion ater rufus</i> 1, 2, 4	<i>Anadonta cygnea</i> 3
<i>Limax maximus</i> 2	<i>Sphaerium corneum</i> 1, 2, 3
<i>Acroloxus lacustris</i> 2, 3	<i>Musculium lacustre</i> 2
<i>Anisus vortex</i> 1, 2	
<i>Bathyomphalus contortus</i> 2	
<i>Bithynia leachii</i> 2, 3	
<i>Bithynia tentaculata</i> 1, 2, 3	
<i>Gyraulus albus</i> 2, 3	
<i>Lymnaea stagnalis</i> 1, 2	
<i>Physa fontinalis</i> 1, 2	

Dankwoord

Hierbij dank ik R.H. de Bruyne en J.P.M. Clerx voor het bekijken en determineren van de grote *Vertigo*'s en J.P.M. Clerx en J. Nienhuis voor het toesturen van literatuur. Jeroen Goud (Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis) wordt bedankt voor het maken van de foto.

Literatuur

Bear, J.G., 1971. Animal Parasites. World University Library, London.

Boettger, C.R., 1936. Das Vorkommen der Landschnecke *Vertigo (Vertigo) moulinsiana* Dup. in Deutschland und ihre zoogeographische Bedeutung. Sitzungsber. Ges. Naturf. Fr. Berlin, jahrg. 1936(1-3): 101-113.

Boettger, C.R., 1937. Zur Verbreitung der Landschnecke *Vertigo (Vertigo) moulinsiana* Dup. Sitzungsber. Ges. Naturf.

Fr. Berlin, jahrg. 1937(8-10): 311.

Bruyne, R.H. de, 2003. Voelspriet 2(1).

Butot, L.J.M. & W.H. Neuteboom, 1958. Over *Vertigo moulinsiana* en haar voorkomens in Nederland. Basteria, 22(2-3): 52-63.

Gittenberger, E., W. Backhuys & T.E.J. Ripken, 1984. De Landslakken van Nederland. KNNV.

Holyoak, G.A., 2003. Habitats of *Vertigo moulinsiana* in Cornwall. Journal of Conchology, 38(1): 79-85.

Kerney, M.P. & R.A.D. Cameron, 1980. Elseviers Slakkengids. Amsterdam.

Pfleger, V. & J. Chatfield, 1988. A Guide to Snails of Britain and Europe. Hamlyn, London.

Adres van de auteur:

Smitslaan 6

9628 AH Siddeburen

E-mail: fzandvoort@hetnet.nl